

Г. Х. Кязимова

ОСВІТЯНСЬКЕ «ВІДРОДЖЕННЯ»
В ЗОНІ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 РР.)

Ключові слова: освіта, «Трансністрія», окупація.

Ключевые слова: образование, «Транснистрия», оккупация.

Key words: Education, «Transnistria» okkupatsiya.

Одним з пріоритетних напрямків сучасних історичних досліджень все далі стає німецько-румунська окупація України. Як відомо, у радянській історіографії, присвяченій «новому порядку», що встановили загарбники, йшлося лише про опір окупантам, жахливі умови життя громадянського населення, а стосунків іншого характеру взагалі ніби і не існувало.

Разом з тим на окупованій території залишалися мільйони радянських людей різних політичних поглядів, різних соціальних верств, різного ставлення до радянської влади, окупація тривала декілька років — нові і різні стосунки мали виникати і виникали, але офіційна наука про це мовчала.

Звільнившись від пропагандистських стереотипів та отримавши доступ до закритих у радянські часи архівів, дослідники приходять до суттєвої переоцінки та перегляду усталених в історіографії проблем.

На нинішньому етапі розвитку історичної науки все більше проступають тенденції до формування поліконцептуалізму у вивченні історії Другої світової війни. Головну увагу вчених все більше привертає до себе людина, людський вимір. Принципово нові погляди висловлюються у вивченні питань функціонування окупаційного режиму у румунській зоні окупації «Трансністрія». Нові підходи у розкритті вказаної проблеми започаткували роботи М. Михайлуци, В. Щетнікова, А. Жуковського, В. Стецькевича, І. Нікульча, у яких на матеріалах широкого кола першоджерел аналізуються соціально-економічні, релігійні відносини населення з німецькою та румунською владою, висвітлюються проблеми культурно-освітянського життя [1].

Зона «Трансністрія» — південно-західні землі України (Одеська, частина Миколаївської та Вінницької областей), а також лівобережні райони Молдавії, тобто землі між Дніпром і

Південним Бугом — була зоною інтересів водночас Румунії та Німеччини. «Ми з цих областей ніколи вже не підемо» — наголошував Гітлер. Румунія отримала мандат лише на тимчасове керівництво та використання економічного потенціалу цієї території. У той же час і вона розраховувала залишитися тут назавжди.

Мета даної статті — розкрити освітянську політику нової влади у зоні окупації «Трансністрія».

Напередодні війни германське керівництво серйозно обговорювало питання про ставлення до окупованих народів східних територій. Погляди суттєво різнилися: Гітлер, як відомо, проголошував, що «визволені від більшовизму слов'яни, як і усі інші народи, не потребують ніякої освіти та культури. Ця лінія для нас абсолютно зрозуміла. Німецька влада може планувати розвиток освіти українців тільки через десять років: а зараз санкціонується відкриття тільки початкових та професійних шкіл, професійних курсів, тобто найнеобхідніших для рейху навчальних закладів». Але іншу позицію мав рейхсміністр, керівник управління східними територіями А. Розенберг. Метою нашої політики, — наголошувалось в одному з розпоряджень початкового періоду окупації України, — є залучення українського населення до добровільного співробітництва, а це вимагає припустимого ставлення до їхньої культури. Він підкреслював, що було б краще співпрацювати з 40 млн. українців, замість того, щоб до кожного селянина приставити по солдатів [2, с. 512–513].

Ставлення до місцевого населення румунської окупаційної влади в зоні «Трансністрія» щодо розвитку освіти із самого початку складалася дещо по-іншому — румуни не були нацистами і сповідали православну віру. Але при цьому вони теж чітко сформулювали свою мету: «Ми прийшли назавжди. Ми — нащадки даків та римлян і завжди жили на території від Карпат до Дунаю і зараз закликаємо росіян, які залишилися в окупації, до єдиної співпраці, яка зараз можлива — до співпраці на ґрунті культури».

Зайнявши нові землі, румуни відразу обґрунтовують свою позицію. «Я не схильний до втрати того, що вже здобув», — заявляв маршал І. Антонеску. «Трансністрія» мусить стати румунською областю, ми її зробимо румунською» — підтримував маршала директор відділу культури «Трансністрії». «Ми маємо

створити життєвий простір для румун. Вибір такий: ми вас чи ви нас. Але ми не імперіалісти. Ми прийшли врятувати вашу країну від смертельної небезпеки. Якщо росіяни скинуть з себе більшовизм, то отримають право на нове життя, якщо ні — доля їх не пожаліє» [3].

Головна політична мета нової влади була боротьба з більшовицькою ідеологією, привернення населення на свій бік. У цій ситуації далеко не останню роль мала відіграти освітянська політика. «Маршал Антонеску, — як наголошувалося у статті «Завойовники чи визволителі?» — надіслав для управління «Трансїстрією» не поліцейського чи жандарма, хоча на це можна було чекати у воєнний час, а університетського професора, вченого, відомого не лише своїми здібностями, але й добротою, благородством характеру, — професора Александру» [4]. Ця риторика співіснувала з іншими положеннями, якими були насичені накази військової влади, офіційні повідомлення, особливо першого періоду окупації, такими як «будуть розстріляні, будуть покарані, забороняється, карається смертю» тощо.

Майже з перших днів окупації на території «Трансїстрії», і перш за все в Одесі, румуни починають культурне і освітянське «відродження» земель між Дністром і Південним Бугом.

Ще під час наступу на Одесу у серпні 1941 року маршал Антонеску проголошує свої майбутні кроки в управлінні губернаторством — планувалося з 1 жовтня відкрити всі школи з учителями з місцевих кадрів, мовою викладання мала бути російська, німецька чи румунська — за вибором населення, із середніх шкіл мали відкритися тільки початкові, ремісничі та комерційні. Однак лише після ретельної перевірки готовності навчальних закладів до роботи, яку провели у листопаді, в місті почали працювати 50 шкіл. Відновлення шкільної справи наштотувалося на безліч проблем, і перш за все на нестачу підручників (бо за наказом муніципалітету радянські підручники вилучалися). Міський голова Г. Пинтя повідомляв, що в Румунії вже надруковано велику партію підручників з арифметики, географії, румунської граматики та Закону Божого [5].

Проблемою була також нестача викладачів. Головна причина цього полягала у занадто низькому рівні заробітної платні

працівникам освіти — 200–300 марок на місяць не робили працю привабливою (якщо порівняти з цінами на міському ринку «Привоз», де один кілограм гречки коштував 18 марок, рису — 25 марок) [6, арк. 177]. Більш того, діти, батьки яких були на фронті, сприймали таких вчителів як зрадників. Окрім цього, умови важкого воєнного часу, коли головним було здобути хоч шматок хліба, не налаштовували на дбайливе навчання, хоча румуни ретельно стежили за функціонуванням закладів освіти, вимагали від шкіл чітких планів роботи, постійно направляли у різні райони своїх інспекторів, справа начальної освіти просувалася досить повільно.

Що стосується середньої освіти — вона не була обов'язковою, крім того, за це доводилося платити (хоча близько 40 відсотків учнів звільнялися від плати). До вступу у ліцей складалися іспити, найбільшим попитом користувалися ремісничі училища, де здобувалася професія, яка давала би можливість прогнати себе та родину.

В цілому у 1941–1942 рр. в Одесі діяло 55 шкіл та 11 ліцеїв. Загальна кількість учнів складала 18 тисяч осіб [7, арк. 12–15].

Безумовно, якщо порівняти з радянським часом, коли в місті працювало 1415 шкіл, де навчалися 266 486 дітей та викладали 419 педагогів, це було замало. Більш того, незважаючи на прагнення керівництва тримати освітянське питання під контролем, лише декілька шкіл могли похвалитися високим рівнем викладання та відвідування учнями занять. Від школи, окрім причин, які перелічені вище, відвертала примітивність дидактичного обладнання, але особливо — заідеологізованість навчання та його румунізація. Так, на початку 1943 року в Одесі пройшли чергові збори культурно-освітянського товариства румун, учасники яких чітко заявили: носіями європейської культури тут є ми! Діяльність цих «носіїв» супроводжували вимоги знищити російської школи та поширити румунські. Прагнучи скоріше реалізувати ці наміри, керівництво губернаторства поспішно видало румунсько-російський буквар «Абегедар» [8, с. 425].

Восени 1943 року, коли починається широкий наступ Радянської армії на територію України, румуни починають терміново вивозити цінне обладнання університету, інших навчальних закладів.

Наскільки можна вважати румунів носіями та рятувальниками культури у зоні окупації Трансністрія, свідчили розграбовані навчальні заклади, музеї та бібліотеки.

Таким чином, можна стверджувати, що пропагандистська риторика румунської влади відносно відродження освіти була, по-перше, матеріально не забезпеченою, по-друге, освіта переслідувала досить прагматичні цілі — підготовки переважно ремісників і, по-третє, як попередня комуністична освіта, була спрямована на ті ж самі ідеологічні цілі, але з румунською спрямованістю.

Джерела та література

1. Михайлуца М. Православна церква на півдні України: період Другої світової війни (1939–1945 рр.) — Одеса: ВМВ, 2008; Жуковський А. Українські землі під румунською окупацією в часи Другої світової війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансністрія (1941–1944 рр.) 1987; Щетніков В. До проблеми вивчення історії Одеського національного університету в роки Великої Вітчизняної війни. Архів. Документ. Історія. Сучасність: Збірка наукових статей та матеріалів. Праці Державного Архіву Одеської області. — Т. IV/ Архів Одеської області і Державного комітету архівів України. — Одеса: Друк, 2001.
2. Косиқ В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. — Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. — С. 512–513.
3. Одесская газета. — 1942. — 20 сент.
4. Там само. — 1941. — 30 нояб.
5. Там само. — 13 дек.
6. ДАОО. — Ф. Р. — Оп. 1. — Спр. 1а.
7. Там само. — Ф. Р. — 2242. — Оп.2. — Спр.41.
8. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття: Історичні нариси. Кн. перша. — К.: Наукова думка, 2010.

Анотації

Кязимова Г. Х. Образовательное «возрождение» в зоне румынской оккупации (1941–1944 гг.).

В статье анализируется теория и практика румынских властей в области образования. Подчеркивается прикладной характер образования и его румынизация.

Kyazimova G. H. Educational «renaissance» in the zone of the Romanian occupation (1941–1944).

The article analyzes the theory and practice of the Romanian authorities in the field of education. The applied nature of education and its Rumanization are emphasized.